

δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν γένεσιν εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ὄχι—ἐγώ.

Πράγματι, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς προτάσεως εἰς τὴν ὁποῖαν καταλήγει τὸ θεωρητικὸν μέρος, δηλαδή: τὸ ἐγὼ τίθεται ὡς προσδιοριζόμενον ὑπὸ τοῦ ὄχι—ἐγώ, βλέπομεν ὅτι εἰς αὐτὴν περιλαμβάνονται δύο ἀντίθετοι προτάσεις: 1) τὸ ἐγὼ προσδιορίζει τον ἑαυτὸν του· 2) τὸ ὄχι—ἐγώ προσδιορίζει τὸ ἐγώ, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ συμβιβασθοῦν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς πραγματικότητος ἢ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἐγὼ προσδιορίζεται ταυτοχρόνως ἡ πραγματικότης ἢ ἡ ἄρνησις τοῦ ὄχι—ἐγώ. Ὅθεν παράγεται ἡ κατηγορία τῆς ἀμοιβαιότητος, ἕνεκα τῆς ὁποίας τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ὄχι—ἐγώ ἀδιαφόρως περιορίζονται ἀναμεταξύ των καὶ συγκεκριμενοποιοῦνται. Ἡ κατηγορία αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὅ,τι ὁ Kant ὀνομάζει σχέσιν ἐπικοινωνίας καὶ ἀφήνει ἀδιάφορον τὸ πρόβλημα ἐὰν τὸ πρᾶγμα ἐξηγητῆται μὲ τὸ εἶναι ἢ τὸ εἶναι ἐξηγητῆται μὲ τὸ πρᾶγμα, καθ' ὅσον δέχεται ἴσην δύναμιν ἀμοιβαιότητος μεταξύ τῶν δύο ὄρων. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ τοιοῦτον πρόβλημα δὲν δύναται νὰ παραμείνη ἀδιάφορον, μεταβαίνομεν εἰς νέον συμβιβασμὸν τῶν ἀντιθέτων προτάσεων, ὁπόθεν συνάγομεν τὴν κατηγορίαν τῆς αἰτιότητος. Ἐκ τῶν δύο προηγουμένων προτάσεων ἐξετάζομεν τὴν δευτέραν: τὸ ὄχι—ἐγώ προσδιορίζει τὸ ἐγώ, ἢ ὁποῖα ἔχει ἐντὸς τῆς ταύτης τὴν νέαν ἀντίθεσιν: ὅτι τὸ ὄχι—ἐγώ ἔχει ἐν ἑαυτῷ πραγματικότητα καὶ συγχρόνως δὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ πραγματικότητα (καθ' ὅσον μόνον τὸ ἐγὼ ἔχει πραγματικότητα, κατὰ τὴν πρώτην θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ συστήματος). Τοιαύτη ἀντίθεσις αἴρεται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ ὄχι—ἐγώ ἔχει πραγματικότητα, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον, ἕνεκα τῆς ἀμοιβαιότητος, τὸ ἐγὼ τίθεται ὡς παθητικόν. Δι' αὐτὸ ἡ θέσις τοῦ ἐγὼ ὡς παθητικοῦ γεννᾷ πραγματικότητα εἰς τὸ ὄχι—ἐγώ. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτιότης ἕνεκα τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ἀδιάφορος ἡ ἐξήγησις τοῦ πράγματος διὰ μέσου τοῦ εἶναι ἢ ἀντιστρόφως, μάλιστα τίθεται ὅτι ἡ πραγματικότης τοῦ ὄχι—ἐγώ προξενεῖται ὑπὸ τίνος θέσεως τοῦ ἐγὼ ὡς παθητικοῦ. Ἐδῶ ὅμως δὲν ἐξηγεῖται ἀκόμη τὸ διατί τὸ ἐγὼ ὀφείλει νὰ τεθῆ ὡς παθητικόν, ἐπομένως μεταβαίνομεν εἰς νέαν κατηγορίαν, τὴν ὑψίστην πασῶν, τῆς οὐσιαστικότητος, ἢ ὁποῖα παράγεται ἐκ τοῦ συμβιβασμοῦ νέας ἀντιθέσεως ἐμπεριεχομένης

εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω ἀναφερομένων προτάσεων : τὸ ἐγὼ προσδιορίζει ἐαυτό. Ἡ πρότασις αὕτη ἔχει ἐν ἑαυτῇ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν : ὅτι τὸ ἐγὼ εἶναι προσδιορίζον καὶ συγχρόνως εἶναι προσδιοριζόμενον, εἶναι ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν συγχρόνως· αὕτη ἡ ἀντίθεσις λύεται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον : τὸ ἐγὼ εἶναι ἀπόλυτος ὀλότης ἀλλὰ πραγματοποιούμενον καὶ προσδιοριζόμενον εἰς τι μέρος ταύτης τῆς ὀλότητος, ὥστε ἡ παθητικότητα δὲν εἶναι ἡ μέρος τῆς ἐνεργητικότητος. Τοῦτο δὲ ἐάν διατυπωθῇ μὲ ὄρους ὀλιγώτερον τοῦ Fichte ἀλλὰ σαφεστέρους σημαίνει : ἡ ὀλότης τοῦ εἶναι, δηλαδή ἡ οὐσία, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτελοῦσα μέρος χωριστὰ πέρα τῶν συμβεβηκότων, τὰ δὲ συμβεβηκότα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἐκτὸς τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἡ ὀλότης τοῦ εἶναι εἶναι ἡ οὐσία πραγματοποιουμένη εἰς τὰ συμβεβηκότα, οὕτως ὥστε τὰ συμβεβηκότα εἶναι τὸ μόνον καὶ ἐπαρκὲς μέσον εἰς τὸ ὁποῖον συγκεκριμενοποιεῖται ἡ οὐσία. "Ὅταν λέγωμεν οὐσίαν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐννοῶμεν : Οὐσίαν ἢ ὁποῖα γίνεται συγκεκριμένη εἰς τὰ συμβεβηκότα.

Οὕτω ὁ Fichte παράγει, ἐκτὸς τῶν πρώτων κατηγοριῶν τῶν περιεχομένων εἰς τὰς τρεῖς πρώτας πράξεις τοῦ πνεύματος, τῆς πραγματικότητος, τῆς ἀρνήσεως, καὶ τοῦ περιορισμοῦ, τὰς κατηγορίας τῆς ἀμοιβαιότητος, τῆς αἰτιότητος, καὶ τῆς οὐσιαστικότητος. Εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ ἐγὼ καὶ ὄχι—ἐγὼ, ὅπως αὕτη καθορίζεται μὲ τὰς κατηγορίας τῆς ἀμοιβαιότητος, τῆς αἰτιότητος, καὶ τῆς οὐσιαστικότητος, παραμένει ἀντίθεσις τῆς· διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμεν ἀνεξάρτητον ἐνέργειαν τοῦ ὄχι=ἐγὼ ἐπὶ τὸ ἐγὼ χωρὶς νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τινὰ ἀρχὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ἐγὼ ; Ἡ σύνθεσις ἢ ὁποῖα συμβιβάζει ταύτην τὴν ἀντίθεσιν εἶναι τὸ τελευταῖον σημεῖον ἐκείνης τῆς διάλεκτικῆς σειρᾶς ἢ ὁποῖα χωρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ εἰς τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα· ἕνεκα ταύτης τῆς πράξεως ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγὼ τίθεται ὡς αὐθορμησία, ἢ ὁποῖα ἐξωτερικεύεται εἰς προϊόντα τὰ ὁποῖα αὕτη δὲν ἀναγνωρίζει ὡς ἴδιά της, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ὡς ξένα πράγματα περιορίζοντα τὸ ἴδιόν της εἶναι. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἐκ τῆς πρωταρχικῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ὄχι—ἐγὼ δὲν γεννᾶται μόνον σειρά λογικῶν σχέσεων, τῶν κατηγοριῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ἐμφανίζονται ἔπειτα ὡς ἐνυφασμένοι μὲ τὴν πραγματικότητα,

άλλά γεννᾶται καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ φαντάζεται τὸ ἐγὼ τὸν κόσμον, ἤτοι νὰ θέτῃ τὴν ἰδίαν του παραγωγὴν ὡς ὄριον ἀντιτιθέμενον εἰς τὴν ἰδίαν του ἀνάπτυξιν, ὡς προσδιορισμὸν τὸν ὁποῖον τὸ ἐγὼ δημιουργεῖ καὶ συγχρόνως ἀντιθέτει εἰς ἑαυτὸ ὡς ξένον ὄρον.

Οὕτω γεννᾶται ἐκ τῆς δημιουργοῦ φαντασίας τοῦ ἐγὼ, ὡς εἶδομεν, ὁ κόσμος· γέννησις καθαρῶς λογικὴ, τὴν ὁποῖαν θὰ ἦτο παράλογον νὰ νοήσωμεν ὡς παραγωγὴν ἢ ὁποῖα γίνεται ἐν τῷ χρόνῳ, καὶ ἡ ὁποῖα ἐκτείνεται οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ τοῦ γεγονότος τοῦ πρὸ τῆς θέσεως τοῦ ἐγὼ μέχρι τῆς παραγωγῆς τοῦ δεδομένου διὰ τῆς φαντασίας. Ὁ ἰδανισμὸς τοῦ Fichte δὲν γνωρίζει ἀπόλυτον ἐπέκτασιν τοῦ κόσμου ἐν τῷ χρόνῳ· οὗτος περιστέλλει τὸν κόσμον εἰς τινα προβολὴν τοῦ κόσμου εἰς τὴν συνείδησιν ἢ ὁποῖα ἐξαλείφει τὸν χρόνον, καθ' ὃν τρόπον ἡ ἀνάκλασις εἰς τι κάτοπτρον ἐξαλείφει τὴν βαθύτητα τοῦ χώρου περιστέλλουσα τὰ ἀντικείμενα εἰς ἐπιφανειακὰς εἰκόνας.

Μὲ τὴν δημιουργικὴν φαντασίαν τελειώνει ἡ ἀνάπτυξις τοῦ καθαρῦ ἐγὼ καὶ γίνεται μετάβασις εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ δηλαδὴ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ νοοῦντος ὄντος¹⁾.. Ἡ ἀσυνείδητος διὰ τῆς φαντασίας παραγωγὴ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος ἐκ μέρους τοῦ ἐγὼ σημειώνει συγχρόνως τὴν ἀρχὴν τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ. Τὴν ἀσυνείδητον δηλαδὴ παραγωγὴν διαδέχεται ἡ συνειδητὴ πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπανάκαμψις. Εἶπομεν ἄνωτέρῳ ὅτι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγὼ ἤδη ὑπάρχει ἡ ἐπανάκαμψις πρὸς τὸν ἑαυτὸν του· ὅ,τι ὑπάρχει δι' αὐτοῦ, πρέπει τοῦτο νὰ εἶναι καὶ δι' αὐτό· ὅ,τι παράγει ἢ αὐθόρμητος παραγωγικότης τοῦ ἐγὼ, πρέπει νὰ τὸ γνωρίσῃ καὶ ὡς ἰδικόν του. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει καὶ κατὰ τὴν ἀνεξάρτητον παραγωγικὴν δύναμιν. Αὕτη, ὡς εἶδομεν, δὲν εἶναι συνειδητὴ, δὲν δύναται νὰ προσδιορίζεται ὑπὸ αἰτιῶν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ εἶναι ἀπολύτως ἐλευθέρη. Εἶναι τυφλὴ ἐκτόξευσις εἰς τὸ κενόν, ἀπεριόριστος ἐνέργεια χωρὶς νὰ εἶναι δι' αὐτήν.

Ἐὰν θέλῃ αὕτη νὰ γίνῃ τι διὰ τὸ ἐγὼ, τότε πρέπει νὰ ἀντενεργήσῃ εἰς αὐτὴν ἄλλο τι, τὸ ὁποῖον περιορίζει αὐτὴν καὶ ἐπαναφέρει εἰς τὸν ἑαυτὸν της. Ἐπομένως τὸ ἀντενεργοῦν πρέπει νὰ ἔχῃ ἀναγκαιῶς τὴν μορφήν τῆς ἀνακλάσεως, ἐπα-

1) Ὁ Fichte ἀνέπτυξε τοῦτο ἐν Grundriss des Eigentümlichen der Wissenschaftslehre.

νακάμψεως. Τὸ πνεῦμα λοιπὸν σύμφωνον πρὸς τὴν ἰδίαν του φύσιν τοῦ νὰ εἶναι δι' αὐτό, τοῦ νὰ ἀνάγῃ ὅλον τὸ περιεχόμενον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἐπιστρέφει τώρα ἐλευθέρως ἐπὶ τὴν ἰδίαν του ἐνέργειαν, τὴν διαπερᾶ μετὰ τὸ ἴδιόν του φῶς, καὶ ἐπανέρχεται οὕτω εἰς πλήρη συνείδησιν τῆς ἀπολύτου φύσεώς του.

Διὰ ταύτης τῆς ἀνακλάσεως τὸ ἐγὼ περιορίζει τὴν ἐνεργητικότητά του, ἔρχεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ εὐρίσκει τὸν ἑαυτὸν του, καθ' ὅσον τοῦτο αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του.

Ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς ἀνακλάσεως, εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ περιορισμοῦ, ἡ πράξις ἕνεκα τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα κάμνει ἰδικήν του, ἀνακλᾷ τὴν πράξιν τῆς ἀσυνειδήτου παραγωγῆς: τὸ ἐγὼ δὲν θέτει, ἀλλ' ἀνακλᾷ, εὐρίσκει, αἰσθάνεται τὸν ἴδιόν του περιορισμόν. Τοῦτο τὸ εὐρίσκειν ἐν ἑαυτῷ (in sich finden) εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον καλεῖται αἴσθημα (Empfindum). Ὡς ἐκ τούτου ὅ,τι τὸ ἐγὼ εὔρεν καὶ ἠσθάνθη δὲν δύναται νὰ γνωρισθῇ ὡς παραχθέν, ἀλλ' ὡς αἰσθητὸν δεδομένον ἔξωθεν. Ἐπὶ ταύτης λοιπὸν τῆς βαθμίδος εἶναι ἡ συνείδησις αἴσθημα· τὸ πνεῦμα ἀνακλῶν, λαμβάνον συνείδησιν τοῦ ἰδίου του αὐτοπεριορισμοῦ, ἀνυψώνεται εἰς τὸ αἴσθημα.

Οὕτω τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς ἐνεργείας τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ εἶναι τὸ αἴσθημα τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἡ πράξις τῆς ἀνακλάσεως ἕνεκα τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα λαμβάνει συνείδησιν τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ τοῦ προκύπτοντος ἐκ τῆς συνθέσεως τοῦ τρίτου σημείου, μεταξὺ ἐγὼ καὶ ὄχι—ἐγὼ.

Τοῦτο ἐπειδὴ ἡ πράξις τοῦ αἰσθάνεσθαι δὲν δίδει εἰς ἐμέ ὅλον τὸ ἐγὼ μου, ἀλλ' ἰδιαιτέραν ὄψιν καὶ περιορισμένην αὐτοῦ, καθ' ὅσον δίδει τὸ ἐγὼ τὸ ὅποιον αἰσθάνεται, τὸ ὅποιον βλέπει κλπ, Ἄλλ' ἀνάκλασις προχωρεῖ.

Τὸ πνεῦμα ἀνακλᾷ ἀκόμη ἐπὶ τὸ αἴσθημα καὶ διακρίνει ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι περιορισμὸς τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τοῦ νὰ ἐκδηλώσῃ τὸ ἴδιόν του ἐγὼ. Τοῦτο τὸ δεύτερον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ ὁ Fichte καλεῖ ἐποπτεῖαν λαμβάνον δηλαδή συνείδησιν τῆς πράξεως ἕνεκα τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα θέτει ἑαυτὸ ὡς προσδιωρισμένον καὶ περιορισμένον, διακρίνει τὸν ἴδιόν του περιορισμόν (ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἑαυτὸν του αἴσθημα) ἀπὸ τοῦ περιορίζοντος (τὸ ὅποιον

λαμβάνει υπόστασιν με τὸ ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον) καὶ οὕτω μεταβάλλει τὸ αἴσθημα εἰς ἐποπτεῖαν, Ἄλλ' ἡ ἐποπτεῖα εἶναι ἀκόμη περιορισμὸς καὶ τότε, διὰ μέσου τῆς ἐποπτείας, τὸ ἐγὼ διὰ νὰ δύναται νὰ πλανᾶται εἰς τὴν ἄπειρον ἔκτασιν καὶ τὴν αἰωνιότητα δημιουργεῖ τὸν χρόνον καὶ τὸν χῶρον.

Ἄνακλων δηλαδή ἀκόμη ἐπὶ τὴν θέσιν τοῦ περιορίζοντος ἀντικειμένου, τὸ πνεῦμα ἀναπαράγει ἐν ἑαυτῷ ἐλευθέρως διὰ μέσου τῆς φαντασίας τὸν κόσμον τῶν ἀντικειμένων, καὶ διακρίνει τὸ ἀντικείμενον ὡς ὑποκειμενικὴν εἰκόνα (Nechbild) ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου ὡς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος (Vorbild). Ἐκ τῆς θέσεως τῶν ἀντικειμένων ὡς δυνάμεων ἀνεξαρτήτων καὶ ἐνεργουσῶν ἐφ' ἡμᾶς τὸ πνεῦμα ἀποκτᾷ συνείδησιν τῆς ἀναγκαιότητος ἐνὸς συνεχοῦς medium εἰς τὸ ὁποῖον ταῦτα νὰ δύνανται νὰ ἀναπτύσσουν τὴν ἐνέργειάν των, περιοριζόμενα ἀμοιβαίως χωρὶς νὰ συγχέωνται, ἤτοι τοῦ χῶρου· κατ' ἀναλογίαν ἐκ τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν ἰδιαιτέρων στιγμῶν τῆς ἀμοιβαίας ἐνεργείας τῶν ἀντικειμένων καὶ τοῦ ἐγὼ ἐμφανίζεται εἰς τὸ πνεῦμα ἡ συνείδησις τῆς ἀναγκαιότητος νὰ ἀποχωρίζεται ἐκάστη ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ὅσον τίθεται καὶ ἐπομένως καθορίζεται ὡς τοιαύτη ἢ τοιαύτη, ἀπὸ ἄλλης στιγμῆς (προηγούμενης), οὕτως ὥστε ἡ διάκρισις νὰ εἶναι δυνατὴ ἢ ἀτελεύτητος σειρά ἢ ὁποῖα οὕτω γέννᾶται, καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν ἐκάστη στιγμή εἶναι ἀναγκαῖα ἐν σχέσει πρὸς τὴν διαδεχομένην, ἀλλ' ἀνεξάρτητος ἐκ ταύτης, εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καλεῖται χρόνος.

Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος ἂν καὶ θεωροῦνται μετὰ τὸν Kant ὡς δημιουργία τοῦ ὑποκειμένου διακρίνονται ἀπὸ τούτου ἐπειδὴ ὁ Kant ἀντιπαραθέτει τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον εἰς τὰς μορφὰς τῆς διανοίας, ἐνῶ ἐδῶ ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι ὁ ὅρος τῶν ὑψηλοτέρων πνευματικῶν ἐνεργειῶν. Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος διασποῦν τὸν περιορισμὸν τῶν ἰδιαιτέρων καταστάσεων, ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπουν ἀκόμη εἰς τὸ ἐγὼ νὰ ζῆ εἰς τὸ ἄπειρον καὶ εἰς τὸ αἰώνιον· ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δὲν δύνανται νὰ δώσουν τὰς λογικὰς σχέσεις τῶν ἐποπτειῶν.

Τοῦτο εἶναι δυνατόν μόνον διὰ τῶν κατηγοριῶν αἱ ὁποῖαι δὲν ἀναπτύσσουν τὴν λειτουργίαν των ἐπὶ τὸ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, ἀλλ' εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἡμετέρων εἰκόνων καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοιούτων ἀντικειμένων: τοῦτο δὲ τὸ τελευταῖον διατυπώνεται μετὰ κρίσιν, ἡ ὁποῖα σημειώνει ἄλλον βαθμ.

μόν τῆς γνωστικῆς ἐνεργείας τοῦ θεωρητικοῦ ἐγώ. Μὲ τὴν θέσιν δηλαδή ὡς πραγματικοτήτων τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων ὑπαρχόντων καθ' ἑαυτὰ ἀναγκαίως καὶ ἐνεργούντων μηχανικῶς ἐπὶ τὸ ὑποκείμενον, τὸ πνεῦμα ὑψώνεται εἰς τὴν συνείδησιν τῶν κατηγοριῶν, ἢ καλύτερον ἀποκτᾷ αἰσθητὸν τινα προσχηματισμὸν ἐκείνων τῶν σχέσεων τὰς ὁποίας ἡ διάνοια ὀρίζει ἔπειτα μὲ τὰς κατηγορίας: ἐννοεῖται ὅτι ἐδῶ τὸ πνεῦμα δὲν δημιουργεῖ τὰς σχέσεις ταύτας, ἀλλὰ τὰς εὐρίσκει, τὰς ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς πραγματικότητος ἀκριβῶς, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀσυνείδητον παραγωγὴν τοῦ πνεύματος ἐπετέλεσε δι' αὐτῶν τὴν πραγματικότητα.

Ἡ περαιτέρω ἀνάκλασις τοῦ πνεύματος ἐπάνω εἰς τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ τῆς φαντασίας τὰ ὀρίζει εἰς σταθερὰς ἐνότητας καὶ γεννᾷ τὰς ἐννοίας· ἡ ἀνάκλασις ἐπὶ τὰς ἐννοίας διὰ τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα ἀποκτᾷ συνείδησιν τῆς ἰδίας του κυριαρχίας ἐπὶ ταύτας τὰς διανοητικὰς ἐνότητας καὶ τῆς ἰδίας του ἰκανότητος νὰ ἀφαιρῇ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ περιεχομένου τῶν ἐννοιῶν, γεννᾷ τὴν κρίσιν.

Μὲ τὴν κρίσιν τὸ πνεῦμα δύναται νὰ περιλάβῃ εἰς ἐνιαίαν θεωρίαν ὅλον τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον, καθ' ὅσον διὰ τῆς κρίσεως τὸ πνεῦμα δύναται νὰ εἰσαγάγῃ εἰς ἑαυτὸ ἐκ νέου ὅλον τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον (φαινόμενικόν). Ἡ ἀνάκλασις τέλος ἐπὶ τὴν δημιουργίαν τῆς ἰδίας του ἰκανότητος τοῦ κρίνειν καὶ τοῦ ἀφαιρεῖν δίδει εἰς τὸ πνεῦμα τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας του ἀπολύτου δυνάμεως ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἀντικειμενικοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, ἀνυψώνει τὸ πνεῦμα εἰς τὸν λόγον εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἰδίας του καθαρᾶς οὐσίας: τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς ἀνακλάσεως εἶναι ἡ ἐσχάτη πρᾶξις τοῦ θεωρητικοῦ ἐγώ, καὶ φθάνει εἰς τὸν κολοφῶνα μὲ τὴν πλήρη συνείδησιν τοῦ ἰδίου ἀπολύτου ἐγώ, μὲ τὴν θέσιν τῆς ἀπολύτου ἀπόψεως, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἀρχὴ τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως, καὶ ἡ ὁποία καθιστᾷ τὸ πνεῦμα δυνατὸν νὰ ἐπαναλάβῃ τώρα ἀνακλαστικῶς ἐσκεμμένως (εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης) ὅλην τὴν σειρὰν τῶν ἀύθορμητων παραγωγῶν καὶ ἀνακλάσεων τοῦ ἐγώ.

Μὲ ταύτην τὴν ἀνάκλασιν φθάνομεν εἰς τὸν τελευταῖον βαθμὸν τῆς ἀναβάσεως τοῦ θεωρητικοῦ ἐγώ, ἥτοι τὸν λόγον. Ἐπὶ τὸν λόγον δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀνάκλασις

ἐπειδὴ ὁ λόγος δὲν δύναται νὰ σημαίνη ἀντιπαράθεσιν τινα.

Πράγματι, ἐὰν ἡ ἐνέργεια ἢ ὁποῖα ἀνακλᾷ εἶναι ὁ λόγος καὶ αὕτη ἔφθασεν εἰς τὸν λόγον δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν πλέον ἄλλον βαθμὸν ἀνακλάσεως ἐπειδὴ ὁ λόγος θὰ ἦτο ὁ ὁποῖος ἀνακλᾷ ἐπὶ τὸν ἑαυτὸν του, ἤτοι θὰ ἐπετύγχανεν ἐκ νέου τὸν λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Ἡ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Μὲ τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ φθάνομεν εἰς τὴν λογικότητα, ἀλλ' ἡ λογικότης ἢ οὕτω ἐπιτευχθεῖσα ἀνοίγει εἰς ἡμᾶς ἄλλο ἀπέραντον πεδῖον ἐνεργείας, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πλέον τοῦ θεωρητικοῦ ἐγὼ, ἀλλὰ τοῦ πρακτικοῦ ἐγὼ. Ὁ θεωρητικὸς λόγος τελειώνει οὕτω μὲ τὴν θέσιν τοῦ ἐγὼ κατὰ τὴν ἀπόλυτον αὐθορμησίαν καὶ τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν του : ἀλλὰ μὲ τοῦτο ὁ λόγος δὲν κάμνει ἄλλο ἢ νὰ θέσῃ εἰς ζωηροτέραν ἀντίθεσιν τὸν περιορισμὸν τοῦ ἡμετέρου πεπερασμένου ἐγὼ μὲ τὴν ἀπόλυτον φύσιν τοῦ ἐγὼ τὴν ὁποῖαν ὁ λόγος θεωρητικῶς βεβαιώνει.

Μὲ ταύτην τὴν ὑπερτάτην ἀντινομίαν κλείει ὁ κύκλος τοῦ θεωρητικοῦ λόγου καὶ ἀρχίζει ὁ κύκλος τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀκριβῶς ὡς ἔργον νὰ λύσῃ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν διὰ μέσου τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας. Εὐθύς ὡς ἀποκτήσωμεν λοιπὸν ταύτην τὴν παράστασιν τοῦ παριστάνοντος ἐγὼ, παρατηροῦμεν ὅτι τοῦτο τὸ παριστάνον ἐγὼ (νόησις) δὲν εἶναι τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνεξάρτητον οἴουδήποτε δυνατοῦ ὄχι—ἐγὼ κατὰ τὴν ἀπόλυτόν του θέσιν, ἤτοι κατὰ τὴν ἀπόλυτόν του ἐνέργειαν. Ἐπομένως γεννᾶται μεταξὺ τῆς νοήσεως καὶ τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ ἀσυμφωνία τις ἢ ὁποῖα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ λύσις τοῦ θεωρητικοῦ προβλήματος δὲν εἶναι λύσις τοῦ προβλήματος τῆς φιλοσοφίας, δηλαδή νὰ φθάσωμεν τὴν ἀπόλυτον ἐνότητα τῆς ἀρχῆς τῆς γνώσεως.

Ἄλλὰ διὰ τοῦτο αὕτη δὲν μᾶς ὠθεῖ χωρὶς ἄλλο εἰς τὸ

ἀπόλυτον ἐγώ, ἤτοι εἷς τινα δι' ἡμᾶς μὴ δυναμένην νὰ νοηθῆ συνείδησιν, εἷς τὴν ὁποίαν νὰ εἶναι τὸ πᾶν τεθειμένον ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐγώ τίθεται, ἀλλ' ὑπενθυμίζουσα ἡμᾶς ἐκείνην τὴν ὑπερτάτην σύνθεσιν τὴν ὁποίαν ἀπεκτήσαμεν διὰ τῆς πληρώσεως· με ἐγώ ἐκείνας τὰς πρώτας λογικὰς ἀρχάς, μᾶς θέτει ἐνώπιον τῆς ἄλλης προτάσεως τῆς περιεχομένης εἷς ἐκείνην τὴν σύνθεσιν: τὸ ἐγώ θέτει τὸ ὄχι—ἐγώ ὡς περιοριζόμενον ὑπὸ τοῦ ἐγώ. Τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τῆς θεωρίας ἀποτελεῖ ἡ πρότασις: τὸ ἐγώ τίθεται ὡς προσδιορίζον τὸ ὄχι—ἐγώ. Ἡ μέθοδος κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκ ταύτης τῆς προτάσεως ἀναπτύσσεται τὸ περιεχόμενον τῆς πρακτικῆς W. L. εἶναι αὕτη μετὰ τὴν μέθοδον τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τῆς W. L. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν δηλαδὴ τοῦ πρακτικοῦ ἐγώ ὁ Fichte ἀκολουθεῖ τὸ αὐτὸ κριτήριον τὸ ὁποῖον ἠκολούθησεν ἤδη διὰ τὸ θεωρητικὸν ἐγώ, φυσικῶς ὅμως μετὰ διὰφορα σημεῖα: τὸ πρῶτον τούτων τῶν σημείων εἶναι ἡ ἠθικὴ συνείδησις καὶ τὸ πνεῦμα ἀνακλῶν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν φθάνει εἷς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. (1) Ἄλλ' ὅμως καὶ ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις δὲν εἶναι ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς ἐνεργείας ἐπειδὴ αὕτη ἀνακλῶσα ἐπὶ τὸν ἑαυτὸν τῆς δύναται νὰ φθάσῃ εἷς τὴν φιλοσοφικὴν συνείδησιν ἕνεκα τῆς ὁποίας φθάνομεν εἷς τινα λογικὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὴν καντιανὴν ἀντίληψιν τῆς θρησκείας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ καθαροῦ λόγου. Αὕτη εἶναι δυνατὴ μόνον εἷς ἐκεῖνα τὰ ἀνώτερα ὄντα τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ περιορισθοῦν εἷς τὸ νὰ αἰσθάνωνται τὸν θεὸν ἢ εἷς τὸ νὰ σχηματίσουν περὶ αὐτοῦ ἕννοιαν καθωρισμένην ὑπὸ τῆς παραδόσεως.

Οὗτος εἶναι ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς ὅλης ζωῆς τοῦ πνεύματος, καὶ ὡς τοιοῦτον εὐρίσκομεν εἷς τὸν "Ἐγελον. Οὕτω ὁ Fichte βεβαιώνει ὅπως ὁ Kant τὸ πρωτεῖον τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐπὶ τὸν καθαρὸν λόγον, ἀλλ' Kant ἔφθασεν εἷς αὐτὸ κατὰ μέγα μέρος ἕνεκα τῆς ἀδυνατότητος τοῦ νὰ ἀρνηθῆ τὸ ἀπόλυτον καὶ συγχρόνως ἕνεκα τῆς ἀδυνατότητος νὰ τὸ εὔρη

(1) Ἡ θρησκεία εἶναι τι περισσότερο τῆς ἠθικῆς ὑπὸ τὴν ἕννοιαν ὅτι τὴν ἠθικὴν συνείδησιν ἐγώ αἰσθάνομαι ὡς ἀναγκαιότητα τοῦ νὰ πράττω τὸ καλόν, τὸ ὅσοιόν θὰ δύναμαι νὰ ἐπεκτείνω καὶ εἷς ἄλλα ὄντα· ἀλλ' εἷς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν θεωρῶ τὴν ψυχὴν μου, τὸν πνευματικὸν μου κόσμον ὡς στιγμὴν τοῦ ἐνιαίου πνευματικοῦ κόσμου.

εἰς τὴν θεωρητικὴν ἐνέργειαν, ὁ Fichte πιστεύει ὅτι δύναται νὰ συμπεράνητὸ πρῶτεϊον τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας ἐπὶ τὸν θεωρητικὸν λόγον ἂν καὶ βεβαιώνει τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως. Οὕτω πρέπει νὰ τονίσωμεν ἰδιαιτέρως ὅτι ἡ πρακτικὴ W. L. ἀποδεικνύεται ὡς ἡ θεμελίωσις τῆς θεωρητικῆς, καθ' ὅσον ἡ πρακτικὴ W. L. ἐξηγεῖ τὴν ὄθησιν τὴν ὁποῖαν ἔχει τὸ ἐγὼ νὰ ἀντιθέτῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του ἐν ὄχι—ἐγὼ, καὶ ἡ ὁποία θεωρητικῶς μένει ἀνεξήγητος.

Τοῦτο δὲ συνδέεται μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔδειξεν ἡ θεωρητικὴ W. L.: ὅτι τὸ ἐγὼ νόησις δηλαδὴ εἶναι ἐξηρητημένον, περιορισμένον ὑπὸ τοῦ ὄχι—ἐγὼ, καὶ τώρα προβάλλεται τὸ ἐρώτημα, πῶς δύναται νὰ συμβιβασθῇ μὲ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ πρώτη ἀρχὴ ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ ἐγὼ γενικῶς εἶναι ἀνεξάρτητον, τίθεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου; Ὑπάρχει προφανῶς ἀντίθεσις, ὅτι ἡ παράστασις εἶναι τι ἐπενεργηθὲν ὑπὸ τοῦ ὄχι—ἐγὼ, ἀφ' ἐτέρου οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρχη εἰς τὸ (ἀπόλυτον) ἐγὼ, ἢ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐτὸ τὸ ἴδιον προξενεῖ εἰς ἑαυτό. Πρόκειται λοιπὸν νὰ συνενώσῃ τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἐγὼ, ἔνεκα τῆς ὁποίας τοῦτο ὑφίσταται ἀντικείμενον (ἀντικείμενον εἶναι ἀντίστασις), ἥτοι τὴν ἀντικειμενικὴν τοῦ ἐνεργητικότητας μὲ τὴν ἀπόλυτον ἢ ἀτελεύτητον ἐνεργητικότητά του, ἡ ὁποία ἀνάγεται μόνον εἰς τὸ ἐγὼ, καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ καθαρὰ ἐνεργητικότης.

Ἐὰν τοιαύτη τις σύνθεσις ἦτο νοητὴ, θὰ ὑπῆρχε τότε οὕτω ἐνεργητικότης εἰς τὴν ὁποῖαν τὸ ἐγὼ ἐν τῷ πεπερασμένῳ του θὰ ἦτο ἀπεριόριστον. Ἀλλ' ἡ σύνθεσις αὕτη νοεῖται, ἐὰν τις νοήσῃ τὸ ἀτελεύτητον ἐγὼ ὡς αἰτίαν τοῦ πεπερασμένου ἐγὼ, καὶ τοῦτο τὸ ἀτελεύτητον δεδομένον εἰς τὸ πεπερασμένον, ὅπου τὸ ἐγὼ τείνει εἰς τὸ ἀτελεύτητον, ὅπου τὸ ἐγὼ ὀφείλει ἢ ὅπου εἶναι πρακτικόν. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ τὸ ὄχι—ἐγὼ περιορίζει τὸ ἐγὼ ἀλλὰ τίθεται καὶ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ἐγὼ ὑπάρχει ἀντίθεσις: ὅτι τὸ ἐγὼ ὡς μία καὶ μόνη ἀρχὴ τοῦ θέτειν, θέτει τὸν ἑαυτὸν του ἐπομένως εἶναι ἄπειρον· ἀλλ' ἐφ' ὅσον θέτει καὶ τὸ ὄχι—ἐγὼ καὶ περιορίζεται ὑπὸ τούτου, τίθεται ὡς πεπερασμένον καὶ περιορισμένον. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, ὅτι τὸ ἐγὼ ὀφείλει νὰ τίθεται ὡς ἄπειρον ἀλλὰ καὶ ὡς πεπερασμένον πρέπει νὰ ἐξαλειφθῇ, ἐὰν δὲν θέλωμεν νὰ καταστρέψωμεν τὴν ἐνότητα εἰς τὴν ὁποῖαν ἀποβλέπομεν, καὶ ἐπομένως ἂν δὲν

θέλωμεν νὰ περιπέσωμεν εἰς τὸν δυῖσμὸν πεπερασμένου καὶ ἀπείρου. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἀντίθεσις θὰ ἐξηφανίζετο μόνον ἐὰν σκεφθῶμεν ὅτι τὸ τίθεσθαι ὡς ἄπειρον καὶ τὸ τίθεσθαι ὡς πεπερασμένον, εἶναι ἓν μόνον πρᾶγμα, καὶ ὄχι δύο κεχωρισμένα ἐνέργειαι τοῦ ἐγῶ. Τὸ νοεῖν ταῦτα τὰ δύο θέτειν ὡς ἓν μόνον πρᾶγμα, σημαίνει μόνον ὅτι ἡ ἐνέργεια ἢ παράγουσα ἑαυτὴν, καὶ ἐπομένως ἄπειρος, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἄπειρος γίνεται πεπερασμένη, δηλαδή παράγει τὸ ὄχι—ἐγῶ· τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι τὸ ἐγῶ κατὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἑαυτοῦ του παράγει τὸ ὄχι—ἐγῶ, τὸ δὲ ὄχι—ἐγῶ εἶναι ἓν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἐγῶ πραγματοποιεῖ ἑαυτό.

Τὸ ἀτελεύτητον λοιπὸν ἐγῶ θέτει ἑαυτό ὡς περιορισμένον ἢ καθιστᾷ τὸν ἑαυτὸν του πεπερασμένον (νόησιν). Διατί;

Ἡ θεωρητικὴ W. L. δύναται νὰ εἴπη μόνον ὅτι ὑπάρχει αἰτία (ώθησις) πρὸς τοῦτο. Ἡ πρακτικὴ ἀπαντᾷ εἰς τοῦτο τὸ διατί: διὰ νὰ εἶναι ὀφείλγειν, διὰ νὰ εἶναι προσπαθεῖν, διὰ νὰ εἶναι πρακτικόν.

Ἐὰν ὁ πρακτικὸς τρόπος τοῦ ἐγῶ συνίσταται ἀπλῶς εἰς τὴν καθαρὰν ἐνέργειαν, ἢ ὁποῖα χωρεῖ ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὸ ἀτελεύτητον, τότε τὸ πρακτικόν ἐγῶ συμπίπτει μὲ τὸ ἀπόλυτον ἐγῶ, καὶ τότε δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ἐκ τούτου νὰ σκεφθῶμεν ἐξήγησιν τινὰ τοῦ αὐτοπεριορισμοῦ. Ἄλλὰ πρακτικὸς τρόπος, πρακτικὴ ἐνέργεια δὲν εἶναι ἀπεριόριστος παραγωγή, ἀλλ' ἐπενέργεια ἐπὶ τι· οὐδεμία ἐνέργεια εἶναι δυνατὴ ἄνευ ἐμποδίου, ἄνευ ἀντιστάσεως, ἄνευ ὀρίου. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγῶ εἶναι προσπάθεια, προσπάθεια πρὸς τινὰ φραγμόν, ἢ προσπάθεια προϋποθέτει ὡς *conditio sine qua non* φραγμόν. Δὲν εἶναι προσπάθεια ἐκείνη εἰς τὴν ὁποῖαν δὲν ὑπάρχει ἀντίστασις, προσπάθεια εἶναι ὑπερνίκησις.

Ἄλλὰ δύναται νὰ ὑπάρχη ὑπερνίκησις ὅπου ὑπάρχει ἀντίστασις, τείνειν ὑπάρχει μόνον, ὅπου ὑπάρχει ἀντιτείνειν, ἐμπόδιον, συντόμως ὅπου ὑπάρχει ἀντικείμενον, παρὰ τοῦ ὁποῖου εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ τι. Τὸ ἀντικείμενον ὁμῶς γεννᾶται ἐκ τοῦ θεωρητικοῦ ἐγῶ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ ὄχι—ἐγῶ ὡς ὀρίζοντος, ὡς πραγματικοῦ.

Ἡ ἀντίθεσις λοιπὸν εἶναι ὅρος τῆς προσπάθειας. Οὕτω πρέπει τὸ ἐγῶ διὰ νὰ γίνῃ πρακτικόν νὰ ἐγκαταστήσῃ φραγμόν, διὰ νὰ ἔχη ἀντίστασιν νὰ ὑπερνικήσῃ. Πρέπει τὸ ἐγῶ νὰ

δημιουργήση τὸν κόσμον τῶν ἀντιλειμένων, εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν ὁποίων ὀφείλει νὰ ἐνεργῇ.

Ἡ ἀντικειμενικότης ὑπάρχει μόνον διὰ νὰ εἶναι ἡ ἀπαραίτητος ὕλη· τὸ ἐγὼ ἔχει ἀντιθέσει εἰς τὸ ἐγὼ τὸ ὄχι—ἐγὼ, διὰ νὰ δύναται νὰ τὸ νικᾷ κατὰ τινὰ τρόπον καὶ νὰ ἀνάγῃ ἐκ νέου εἰς τὸ ἐγὼ, διὰ νὰ ἔχη κατὰ τὴν πρακτικὴν συνένωσιν μὲ τὴν ἀπόλυτον ἐνότητα ἀπέραντον ἰδεῶδες πρὸς πραγμάτων. Ἄλλ' ἐὰν τὸ θέτειν ἐνὸς ὄχι—ἐγὼ ὡς φραγμοῦ=νόησις ἦτο, ἡ νόησις τότε χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ εἶναι τὸ ἐγὼ πρακτικὸν ἢ χρησιμεύει εἰς τὸν πρακτικὸν λόγον, δηλαδὴ ὁπρακτικὸς λόγος ἔχει τὸ πρῶτερον ἔναντι τῆς νοήσεως. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος εἶναι θεωρητικὸς μόνον, ἐπειδὴ εἶναι πρακτικὸς.

Δὲν πρέπει νὰ παράγεται ἡ βούλησις ἐκ τῆς παραστάσεως. ὅπως θέλει ἡ συνήθης αἰτιοκρατία, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ παριστάνειν ἐκ τοῦ βούλεσθαι. Εἴμεθα νόησις διὰ νὰ δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βούλησις. Μόνον ἔνεκα τῆς ἡμετέρας πρακτικῆς ὁρμῆς ὑπάρχουν δι' ἡμᾶς ἀντικείμενα, πρὸς τὰ ὑποῖα θεωρητικῶς ἐνεργοῦμεν.

Διὰ τοῦτο ὁ πρακτικὸς λόγος ὁμιλεῖ ὡς κατηγορικὴ προστακτικὴ, ἐπειδὴ μόνον μὲ τὸ νὰ εἶναι πρακτικὸς λύεται ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἀπείρου τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ (θεωρητικοῦ του) πεπερασμένου. Ἡ οὐσία τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ἀποτελεῖται ἐκ ταύτης τῆς κινήσεως τοῦ νὰ θέτῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ ὄρια καὶ νὰ τὰ ὑπερβαίῃ πάντοτε ἐκ νέου. Ὁ θεωρητικὸς λόγος, ὡς εἶδομεν, δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὸ διὰ τί τὸ ἐγὼ περιορίζει τὴν ἀπεριόριστον ἐνεργητικότητά του μὲ τὰς ἐλευθέρας καὶ ἄνευ αἰτίας πράξεις. Ἡ αἰτία ταύτης τῆς πρώτης ὠθήσεως ἐπομένως δύναται νὰ ζητηθῇ μόνον εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐγὼ, ἔνεκα τῆς ἐσωτέρας του οὐσίας εἶναι πρακτικῆς φύσεως.

Ἡ ἀπεριόριστος ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ καθαρὸν ἢ ἀπόλυτον ἐγὼ, θὰ ἦτο ἄνευ περιεχομένου, ἐὰν δι' αὐτῆς δὲν ὄφειλε νὰ γίνῃ τίποτε. Ἡ οὐσία τοῦ ἐγὼ ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι πᾶν ὅ,τι τὸ ἐγὼ εἶναι, εἶναι δι' ἑαυτό.

Ἡ πρωταρχικὴ ἐνέργεια ἡ ὁποία εἶναι οὐσία τοῦ καθαροῦ ἐγὼ, δὲν δύναται λοιπὸν νὰ ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὡς κεντράφυξ ἐκ τοῦ ἐγὼ ὁρμωμένη νὰ χωρῇ εἰς τὸ ἀτελεύτητον, διὰ νὰ ἀπελεσθῇ ἀσκόπως καὶ ἀνοήτως· αὕτη ὅ,τι εἶναι, δύναται τότε

μόνον νὰ εἶναι διὰ τὸ ἐγώ, ὅταν κατὰ τινὰ τρόπον ἀνακλᾶται ὀπίσω εἰς τὸν ἑαυτὸν της. Ἡ αἰτία λοιπὸν τῆς προσκρούσεως καὶ τοῦ ἐμποδίου ὑπάρχει εἰς τὴν ἀνάκλασιν, ἢ ὅποια πάλιν ἀπαιτεῖται ὑπὸ τῆς οὐσίας τοῦ ἐγώ. Ἀλλὰ τὸ ἐμπόδιον δὲν δύναται νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἐνέργειαν· διότι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγώ εἶναι ἀπεριόριστος καὶ πρέπει νὰ ὑπερπηδᾷ πάλιν ὑπερᾶνω πάντος ἐμποδίου, νὰ ὑπερνικᾷ πᾶσαν ἀντίστασιν. Τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας. Ὁ ἀληθὴς λοιπὸν χαρακτήρ τοῦ ἐγώ ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἀπεριορίστου τῆς ἐνεργείας του· ἀλλ' αὕτη ἡ ἀπεριόριστος ἐνέργεια δὲν εἶναι ὑπόθεσις τοῦ δημιουργεῖν, τοῦ ἐκπληροῦν ἢ τοῦ ἐπιτυγχάνειν, τοῦ εἶναι, ἐπειδὴ θὰ ἦτο τότε ἀπεριόριστος πεπερασμένη, ἀλλ' εἶναι ζήτημα τῆς τάσεως, τῆς βλέψεως.

Εἶναι εἰς τὴν φύσιν τῆς ἀπεριορίστου ἐνεργείας, νὰ μὴ φθάνῃ ποτὲ εἰς τὸν σκοπὸν της· τὸ ἀτελεῦτητον δὲν εἶναι ποτὲ πραγματικόν, οὐδέποτε ὑπάρχον, ἀλλ' αἰωνίως δέον εἶναι. Δὲν θὰ ἦτο ἀπεριόριστος ἐνέργεια, ἐὰν ἐπετύγχανεν ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα καὶ ἔμενεν εἰς αὐτό. Εἰς τὸ δέον ὡς τοιοῦτον δὲν ὑπάρχει ὄριον. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγώ ἐπομένως ἔγκειται εἰς τὸ νὰ προβάλλῃ πάντοτε νέα καθήκοντα θέτουσα ἐμπόδια ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ εἰς τὸ νὰ χωρῇ ἐκ τῆς λύσεως τῶν πρώτων εἰς νέα καθήκοντα.

Ἐν συμπεράσματι, τὸ καθαρὸν ἢ ἀπόλυτον ἐγώ εἶναι ἡ ἀτελεῦτητος ἐνέργεια, διευθυνομένη μόνον πρὸς ἑαυτήν.

Ἀλλ' ἡ ἀτελεῦτητος ἐνέργεια, ἢ ὅποια δὲν ἔχει ἄλλο ἀντικείμενον ἐκτος ἑαυτῆς, δὲν εἶναι τι δεδομένον πραγματικῶς· τὸ νὰ εἶναι πεπερασμένη ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἔννοιάν της, δι' αὐτὸ αὕτη ὑφίσταται μόνον ὡς τάσις. Διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ ταύτην τὴν τάσιν τὸ καθαρὸν ἐγώ θέτει ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ μέσου ἐλευθέρων πράξεων, ἀντικείμενα ἐκ τῶν ὁποίων δύνανται νὰ ἀναπτυχθοῦν ἰδιαίτεροι πεπερασμένοι ἐνέργειαι κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον παράγει τὸν κόσμον τῆς παραστάσεως ἢ τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον. Ἐπομένως ἡ αἰτία τοῦ κόσμου δὲν εἶναι αἰτία ἢ ὅποια τὸν παρήγαγεν ἀναγκάως, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζα, ἀλλ' εἶναι σκοπός, ὁ ὁποῖος διὰ μέσου τοῦ κόσμου ὀφείλει νὰ πραγματοποιηθῇ.

Ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι ἡ ἐνέργεια; καὶ ἀκριβέστερον ἡ ἐνέργεια, ἢ ὅποια ὀφείλει νὰ ὑπάρχῃ καθ' ἑαυτήν καὶ ὄχι διὰ

νά πραγματοποιήσῃ ἄλλον σκοπόν, ἢ ἐνέργεια ὡς αὐτοσκοπός. Τὸ καθαρὸν λοιπὸν ἐγὼ δὲν εἶναι δεδομένον, ἀλλ' εἶναι τεθειμένον ὡς τι καθῆκον. Ἡ ἀπεριόριστος ἐνέργεια εἶναι τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον ποτέ δὲν ἐκπληροῦται πλήρως, τὸ καθῆκον διὰ τὸ ὁποῖον ὑπάρχουν πᾶσαι αἱ ἰδιαίτεροι ἐνέργειαι μὲ πάντα τὰ προϊόντα των, δηλαδή μὲ ὅλον τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον. Ἡ ἐνέργεια ἐπομένως ὡς σκοπὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἡ ἀπόλυτος αὐτόνομος ἐνέργεια ἢτοι ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια. Ἐπομένως τὸ καθαρὸν ἢ ἀπόλυτον ἐγὼ ἔχει ἀναγκαίως δύο τάσεις: μίαν τάσιν κεντρόφυγα πρὸς τὸ ἐκχύνεσθαι, πρὸς τὸ ἐξέρχεσθαι ἐκτὸς ἑαυτοῦ, πρὸς τὸ εἶναι, πρὸς τὸ παράγειν καὶ μίαν τάσιν κεντρομόλον εἰς τὸ νὰ νικᾷ τοῦτο τὸ ἐκτὸς ἑαυτοῦ διὰ νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ εἰς ἑαυτό, εἰς τὸ νὰ ἀνακλᾷ ἐπὶ τὴν παραγωγὴν του καὶ εἰς τὸ νὰ ἐπιστρέφῃ πλούσιον εἰς τὴν ἀπόλυτον του φύσιν. Μὲ ἄλλας λέξεις τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ δὲν ἀπολαύει, ἀκίνητον, τοῦ ἰδίου του ἀπείρου, ἀλλ' ἐκφράζει τὸ ἄπειρον τοῦτο μὲ ἀτελεύτητον ἐνέργειαν, ἀποβλέπει νὰ πραγματοποιήσῃ ἀτελεύτητον καθῆκον.

Τὸ πρακτικὸν ἐγὼ γεννᾷ οὕτω τὸ θεωρητικὸν ἐγὼ διὰ νὰ ἔχῃ διὰ μέσου τούτου τὸ πεδίον νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐνέργειάν του· τὸ θεωρητικὸν ἐγὼ δὲν φθάνει εἰς τὴν ἀνάκλασιν ἐπὶ τὴν ἀπόλυτον του φύσιν ἢ διὰ νὰ κάμῃ ταύτην τὸ ἰδεῶδες τέρμα τῆς πρακτικῆς του ἐνεργείας. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ ἀνταλλάσσει τὰς πράξεις τῆς ἀσυνειδήτου παραγωγῆς μὲ τὰς πράξεις τῆς συνειδητῆς ἀνακλάσεως, τὴν κεντρόφυγα καὶ ἐξαπλωτικὴν κατεύθυνσιν ἢ ὁποῖα ἐπεκτείνεται πρὸς τὸ ἄπειρον μὲ τὴν κεντρομόλον καὶ συσταλτικὴν, ἢ ὁποῖα σταματᾷ τὴν πρώτην καὶ ὠθεῖ τὸ ἐγὼ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του· θέτει εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς τὴν πρόσκρουσιν τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὄριον τῆς παραστάσεως, τὸ ἐμπόδιον τοῦ ὄχι—ἐγὼ. Τοιαύτην τινὰ διττὴν κατεύθυνσιν πρέπει κατ' ἀνάγκην ἀμέσως νὰ δεχθῶμεν, εὐθύς ὡς δεχώμεθα τὸ ἐγὼ ὡς θέτον ἑαυτὸ δι' αὐτὸ τὸ ἴδιον, ἢτοι εὐθύς ὡς σκεφθῶμεν, ὅτι τὸ ἐγὼ δὲν θὰ ἦτο ἐγὼ, ἀλλ' ἀπλῶς πρᾶγμα (Ding), ἐάν δὲν ἐστρέφετο ὀπίσω πρὸς τὸν ἑαυτὸν του.

“Ὅλον τὸ συγκρότημα τῆς γνώσεως δὲν χρησιμεύει ἢ νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς τὴν δυνατότητα τοῦ νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ ἡμέτερον καθῆκον· ἐκεῖνο τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ μόνη ἀλη-

θῆς πραγματικότητος, τὸ μόνον καθ' ἑαυτὸ τοῦ φαινομενικοῦ κόσμου, ἐπειδὴ τὰ πράγματα εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ κάμωμεν ἐξ αὐτῶν. Ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης τοῦ Fichte εἶναι ἐπομένως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὅποια διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἀνυψώνεται εἰς ἠθικὴν διδασκαλίαν. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ, ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἡ διδασκαλία τῆς ἐπιστήμης διδάσκει ὅτι τὸ βάθος, ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος δὲν εἶναι ἡ νόησις ἀλλ' ἡ ἐνέργεια, ὄχι τὸ νοεῖν ἀλλὰ τὸ βούλεσθαι, κατὰ τὴν μορφήν, τοῦλάχιστον, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐνεργεῖν καὶ βούλεσθαι εἶναι προσιτὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι ἡ νόησις, ἂν καὶ ἀχώριστος ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, μένει ὑποταγμένη εἰς τὴν ἐνέργειαν, ἀφ' ἑτέρου ἡ ἠθικὴ διδασκαλία δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὸν τρόπον μετὰ τὸν ὅποιον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ λάβῃ συνειδησιν, διὰ μέσου τῆς νοήσεως, ἐκείνης τῆς καθαρᾶς ἐνεργείας, ἐκείνης τῆς ἀπεριορίστου βουλήσεως, ἡ ὅποια εἶναι ἀκριβῶς τὸ βάθος τοῦ, ἢ ἀπόλυτός τοῦ οὐσία. Ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ καθαροῦ, ἀπολύτου ἐγὼ διὰ μέσου ὀρίου καὶ καθορισμῶν εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πεπερασμένον ἐγὼ, ἤτοι ἐκ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν νόησιν, εἶναι τὸ ζήτημα μετὰ τὸ ὅποιον εἰδικώτερον ἀσχολεῖται, ὡς εἶδομεν, ἡ διδασκαλία τῆς ἐπιστήμης· ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ θεωρητικοῦ, πεπερασμένου ἐγὼ διὰ μέσου ὑπερπηδήσεων καὶ ἀπελευθερώσεων εἰς τὸ ἀπόλυτον καὶ καθαρὸν ἐγὼ εἶναι τὸ ζήτημα μετὰ τὸ ὅποιον εἰδικώτερον ἀσχολεῖται ἡ ἠθικὴ διδασκαλία.

Τὰ δύο ταῦτα ζητήματα εἶναι ἀλληλένδετα καὶ ἀμφοτέρα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς λύσεως τῆς ἀντινομίας μεταξὺ τοῦ πεπερασμένου τοῦ ἐγὼ—νοήσεως, ἀντικειμενοποιούσης ἐνεργείας (ἡ ὅποια θέτει ἀντικείμενα, περιορισμούς, ἀντιστάσεις), καὶ τοῦ ἀπεριορίστου τοῦ ἐγὼ—ἐλευθερίας, καθαρᾶς ἐνεργείας, (ἡ ὅποια ἔχει ὡς οὐσίαν, τὸ ἀπόλυτον, τὸ ἀπεριόριστον, τὴν αὐτονομίαν).

Τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς ἠθικῆς εἶναι βεβαίως τοῦτο τοῦ νὰ ἴδωμεν τὴν κατηγορικὴν προστακτικὴν εἰς τὴν πραγματικότητά της, δηλαδή ἐν ἐπαφῇ τῆς ἐμπειρίας.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὀφείλομεν, ἀλλὰ τί ὀφείλομεν; Ἴδου τὸ πρόβλημα.

Ἡ ἀφαίρεσις, ἀναγκαία ὅταν θέλωμεν νὰ φιλοσοφήσω-

μεν, δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι, κατὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου, ὀφείλομεν νὰ μεταβῶμεν ἐκ τῆς βουλήσεως εἰς τινὰ ἐμπειρικὸν κόσμον, ἀντικείμενον ταύτης τῆς βουλήσεως καὶ ἐκτὸς ταύτης. Ἄλλ' εἰς τὸ συγκεκριμένον τῆς ζωῆς, δὲν ὑπάρχει μετάβασίς τις, ἐπειδὴ ἡ βούλησις περιλαμβάνει ἤδη ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀντικείμενον εἰς τὸ ὁποῖον διευθύνεται, δηλαδὴ εἶναι πάντοτε ὠρισμένη βούλησις.

Ἐδῶ εὐρίσκεται τὸ θετικὸν κέντρον τῆς ἠθικῆς τοῦ Fichte, κυρίως εἰς τοῦτο τὸ συγκεκριμένον τῆς βουλήσεως, ἡ ὁποία ποτὲ δὲν εἶναι ματαία προσπάθεια ἢ ἀπόπειρα νὰ πραγματοποιησῆ τι τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ πραγματοποιήσῃ εἰς τὸν ἐμπειρικὸν κόσμον, ἀλλὰ διευθύνεται πάντοτε πρὸς τινὰ σφαῖραν ὑλικῶν δυνατοτήτων. Τὸ βούλεσθαι εἶναι πάντοτε βούλεσθαι πρᾶγμα τι, τὸ δὲ βούλεσθαι πρᾶγμα τι εἶναι πάντοτε πραγματοποιεῖν τι εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ βούλεσθαι τὸ ὁποῖον ὁ Fichte θεωρεῖ τὴν ὑψίστην ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, δὲν θὰ ἦτο τίποτε ἐάν δὲν ἐπραγματοποιεῖτο εἰς τὸν ἐμπειρικὸν κόσμον· ἡ ἔννοια αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἄλλην ἔννοιαν ὅτι τὸ ἐγὼ δὲν θὰ ἦτο τίποτε καθ' ἑαυτὸ ἐάν δὲν ἀντετίθετο ἐν ὄχι—ἐγώ.

Ἐπὶ ταύτην τὴν σημασίαν τὸ βούλεσθαι εἶναι πάντοτε καὶ ἔννοια, ὄχι ὑπὸ τὴν νεωτέραν σημασίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν βούλεσθαι εἶναι καὶ γνωρίζειν καὶ γνωρίζειν εἶναι βούλεσθαι, ἐκ τοῦ ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ἢ δύο ἀφηρημένοι τρόποι παρατηρήσεως μιᾶς ἐνεργείας ἢ ὁποῖα εἰς τὴν πρᾶξιν εἶναι ὁλόκληρος· ἀλλ' ὑπὸ τὴν σημασίαν ὅτι τὸ βούλεσθαι ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἔννοιαν ἐκείνου τὸ ὁποῖον θέλομεν, ἔννοιαν ἢ ὁποῖα λαμβάνει τὸ ὄνομα ἔννοια—σκοπός, καθ' ὅσον δὲν εἶναι οἰαδήποτε ἄλλη ἔννοια, ἀλλ' εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ περιέχῃ τὸν σκοπὸν εἰς τὸν ὁποῖον τὸ βούλεσθαι τείνει. Εἰς τὸ βούλεσθαι λοιπὸν ἐκδηλώνεται ἡ μεγίστη πραγματικότης διὰ τὴν ὁποῖαν εἶναι ἰκανὸν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· τὸ βούλεσθαι εἶναι ὁ φορεὺς τῆς γνώσεως· ὄχι βέβαια νὰ ὑπάρχουν τὰ ἀντικείμενα καὶ νὰ διευθύνεται τὸ βούλεσθαι εἰς αὐτά, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπάρχουν τὰ ἀντικείμενα ἐπειδὴ τοῦτο διευθύνεται εἰς αὐτά· δὲν καθορίζεται τὸ ἐνεργεῖν ἐκ τῶν ἀντικειμένων ἀλλ' ἀντιστρόφως.

Μὲ τὴν διασάφησιν τοῦ τί εἶναι τοῦ βούλεσθαι, ἀπεκτήσαμεν τοῦτο : ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος εἰς τὸν ὁποῖον τοῦτο διευ-

θύνεται, εἶναι ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βούλεσθαι, δὲν ὑπάρχει μετάβασις ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο, ἀλλὰ τὸ ἓν περιλαμβάνει τὸ ἄλλο. "Ἄς ἴδωμεν δὲ εἰς ποίαν σχέσιν διατελεῖ ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια καὶ ὁ αἰσθητὸς κόσμος· ἡ σχέσις αὕτη εἶναι ἡ κλεῖς μὲ τὴν ὁποίαν ἀνοίγεται ὅλη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ Fichte, εἶναι τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον καθιστᾷ δυνατόν τὸ συγκεκριμένον τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ ἐγώτης εἶναι μία καὶ μόνη, μόνον ὅτι αὕτη ὁλόκληρος βασιζέται ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐμφανίζεται δύο· δι' αὐτὸ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἐγὼ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ περιορισμένου, ἀντιτίθεται ἐμπόδιον, παράγεται ἐκ τούτου τὸ σύνολον τῶν αἰσθητῶν ὁρμῶν· ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἐγὼ εἶναι κινήσις πείνουσα ἐπ' ἄπειρον, παράγεται ἐκ τούτου ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια.

Αἱ αἰσθηταὶ ὁρμαὶ ἀποτελοῦν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία εἶναι τοιαύτη ἐπειδὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τινος πράγματος ἐξωτερικοῦ (δηλαδή ἡ ἐκτὸς ἡμῶν φύσις, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, ἐτέθη πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἡμετέρας φύσεως) καὶ δι' αὐτὸ πιέζει κατὰ τινὰ τρόπον ἡμᾶς· ἐνῶ ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια εἶναι αὐτόνομος, ἀνεξάρτητος παντὸς «*ausser uns*», δι' αὐτὸ ποτὲ δὲν μᾶς πιέζει, ἀλλὰ μᾶλλον γεννᾶται μὲ τὴν ἀνάκλασιν καὶ μᾶς καθιστᾷ ἐλευθέρους. Ἐχομεν λοιπὸν κατωτέραν τινὰ ἰκανότητα ἀποτελουμένην ἐκ τῆς ἡμετέρας αἰσθητῆς φύσεως, καὶ ἀνωτέραν ἰκανότητα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ἡμετέρας αὐτονόμου βουλήσεως. Αἱ ὁρμαὶ τῆς κατωτέρας ἰκανότητος ἔχουν τὸν χαρακτήρα τῆς πολλαπλότητος καθ' ὅσον γεννῶνται ἐν σχέσει πρὸς τὸ πολλαπλοῦν αἰσθητὸν τῆς ἐκτὸς ἡμῶν φύσεως.

Πῶς εἶναι διατεταγμένη ἡ ἐκτὸς ἡμῶν φύσις; Καὶ πῶς εἶναι διατεταγμένη ἡ ἡμετέρα φύσις; Διὰ τὴν ἀπαντήσιν εἰς ταύτας τὰς ἐρωτήσεις ὁ Fichte εἶναι ἠναγκασμένος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνάγκης. Ἐνῶ εἰς τὸν Kant ἀναγκαιότης καὶ ἐλευθερία εἶναι κεχωρισμένα καθ' ὅσον ἡ μία ἐπικρατεῖ εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, ἡ ἄλλη εἰς τὸν κόσμον νοούμενον, εἰς τὸν Fichte εἶναι δύο τρόποι μιᾶς καὶ μόνης ἐνεργείας. Εἰς τὸ σύστημά του, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ εἶναι ἀνεχῆς μάχη καὶ νίκη τοῦ πνεύματος ἐπὶ τὴν ὕλην, τὸ πρόβλημα εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος· πόσον δὲ τὸν ἐβασάνισε καὶ συνεκίνησεν ἀποδεικνύουν αἱ ὠραῖαι καὶ ρητορικαὶ σελίδες τοῦ ἔργου τοῦ «Προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου» εἰς τὸ

ὅποιον, μὲ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ ρητορικῆν ὀρμὴν, χαράσσει τὰς γραμμὰς ἑνὸς κόσμου ὑποτεταγμένου εἰς τὴν αἰτιοκρατίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ πᾶν ἀκολουθεῖ τὸν ἐσωτερικόν του ἀπαρβίαστον νόμον καὶ κατὰ τὴν ὁποῖαν εἶναι ἀρκετὰ εὐκόλον νὰ περιπέσῃ ἐκ τῆς φυσιοκρατίας εἰς τὸν ὕλισμόν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ταυτισθῇ ὁ νόμος οὗτος μὲ τὴν ὕλην τὴν ὁποῖαν διατάσσει, πρᾶγμα ἄλλως τε πλέον ἢ εὐκόλον· ἔπειτα δὲ ἐκφράζει τὴν μὴ ἱκανοποίησιν καὶ ἐξέγερσιν τοῦ πνεύματος πρὸ κόσμου τινὸς νοουμένου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον· μὴ ἱκανοποίησιν καὶ ἐξέγερσιν ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα αἰσθάνεται ὅτι φέρει ἐν ἑαυτῷ ζωτικότητά τιναν πάντοτε νέαν καὶ ἀνυπολόγιστον καὶ δι' αὐτὸ ἐλευθεράν, αἰσθάνεται ὅτι διασπᾷ τὴν ἀναγκαιότητα εἰς τὴν ὁποῖαν ἡ φύσις ὑπόκειται, αἰσθάνεται ὅτι δημιουργεῖ ἰδεατὰς ἀξίας καὶ ὅτι δὲν κάμπτεται ὑπὸ τὴν αἰτιοκρατίαν τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἐγῶ, ἡ ἀναγκαιότης εἶναι μόνον ὁ τρόπος του καὶ τὸ μέσον του διὰ τὴν ζωὴν· τὸ ἐγῶ εἶναι ἐλεύθερον κατὰ τὸ βούλεσθαι ἀλλὰ διατηρεῖ ταύτην τὴν ἐλευθερίαν διὰ μέσου τοῦ γινώσκειν, δηλαδὴ θέτον αἰσθητόν τιναν κόσμον καὶ ὀρίζον αὐτὸν ὑπὸ τοὺς αἰτιώδεις νόμους.

Αὕτη εἶναι ἡ ἐξήγησις κατὰ τὰς οὐσιώδεις γραμμὰς τὴν ὁποῖαν ὁ Fichte δίδει εἰς τὸ πρόβλημα ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητος.

Πῶς εἶναι διατεταγμένη ἡ φύσις ἐκτὸς ἡμῶν;

Ὁ Fichte δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ φύσις εἶναι ἀνόργανος καὶ δι' αὐτὸ ὑποκειμένη εἰς αἰτιώδη νόμον, ἀλλ' εἶναι καὶ ὀργανικὴ. Αὕτη ἡ παρουσία τῆς ὀργανικῆς φύσεως τὸν ἀναγκάζει νὰ διατυπώσῃ νόμον τινὰ τῆς ζωῆς ὁ ὅποιος δὲν εἶναι οὔτε νόμος τῆς αἰτιότητος οὔτε νόμος τῆς ἐλευθερίας· ὁ Fichte λέγει ὅτι ὁ ὀργανισμὸς εἶναι μορφή μεταβάσεως μεταξὺ τῆς μηχανικῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τῷ ὄντι ἐν τῷ ὀργανισμῷ πᾶν μέρος καθορίζεται ἐν σχέσει πρὸς τὸν καθορισμὸν τῶν ἄλλων, ἕκαστον συγκρατεῖται ἐν σχέσει πρὸς πάντα τὰ ἄλλα, (δηλαδὴ ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν μερῶν καὶ τοῦ ὅλου εἶναι σταθερά) καὶ δι' αὐτὸ ὑπάρχει αἰτιότης καθ' ὅσον ἕκαστον μέρος καθορίζεται ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων εἰς τὸ νὰ αὐτοκαθορισθῇ. Ὑπάρχει ἐλευθερία καθ' ὅσον ἕκαστον μέρος αὐτοκαθορίζεται· ἕκαστον ἐπομένως εἶναι αἰτία καὶ συγχρόνως ἀποτέλεσμα τοῦ ὅλου. Τὸ πρόβλημα, ἂν

καὶ ἡ λύσις δὲν εἶναι πολὺ συνηρητημένη (τῷ ὄντι δὲν γνωρίζομεν διατί εἷς τι ὠρισμένον σημεῖον, ἐν τῷ μηχανικῷ κόσμῳ, ὀφείλει νὰ γεννηθῆ ὀργανικὴ φύσις) εἶναι ἕως ἐδῶ ἀρκετὰ σαφές. Ἡ δυσκολία ἀρχίζει ὅταν μεταβαίνων ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως εἰς τὴν ἡμετέραν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὁ Fichte ἀποδίδει εἰς ταύτην τὴν τελευταίαν ὀργανικὴν ὑφὴν ἔνεκα τῆς ὁποίας τὰ ἔνστικτα εἶναι τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο τεθειμένα εἰς τάξιν ἀμοιβαιότητος, τάξιν ἣ ὁποία ἀντικαθιστᾷ τὴν ἄλλην γραμμὴν τῆς διαδοχῆς, τὴν σειρὰν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων.

Ὁ Fichte βλέπει τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐπὶ τὴν ἐκτὸς ἡμῶν φύσιν, εἰς ταύτην τὴν ὀργανικὴν ὑφὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνεται ἤδη αὐθορμησίαι τις, δηλαδὴ εἰς τὸν αὐτοκαθορισμὸν τῶν ἰδιαιτέρων μερῶν τοῦ ὀργανισμοῦ.

Κατὰ βάθος ἐδῶ εἶναι δύο τὰ προβλήματα :

Πῶς νὰ συμβιβάσωμεν τὴν μηχανικότητα μὲ τὸ ὀργανικὸν σύστημα ;

Καὶ τὸ ἄλλο : Πῶς νὰ συμβιβάσωμεν τὸ ὀργανικὸν σύστημα μὲ τὴν ἐλευθερίαν ; Ἡ λύσις τὴν ὁποίαν ὁ Fichte δίδει εἰς τὸ πρῶτον πρόβλημα εἶναι ἡ ἐξῆς : τὰ δύο συστήματα μηχανικὸν καὶ ὀργανικὸν διατηροῦνται ἀμφότερά. Ἡ ἐξωτερικὴ φύσις εἶναι σειρὰ αἰτίων καὶ αἰτιατῶν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι ἓν ὀργανικὸν ὄλον. Ὡς ἀντίθεσις εἰς τὸ ἐγώ, δηλαδὴ ὡς *vis inertiae* εἶναι μηχανικὴ, ἀλλ' ὡς ἀντίθεσις τεθειμένη ὑπὸ τοῦ ἐγώ εἶναι συγκεκροτημένη ὀργανικῶς οὕτως ὥστε ἡ ὄθησις παντὸς μέρους καθορίζεται ἐξ ἐκείνου τοῦ ποσοῦ τῆς πραγματικότητος τῆς συντελεσθείσης ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων.

Ὅπως φαίνεται εἰς τὸ θεωρητικὸν μέρος ἦτο εὐκόλον εἰς τὸν Fichte νὰ βεβαιώσῃ ὅτι τὸ ἐγώ ὡς ἀπόλυτος ἐλευθερία, θέτει ὄριον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, τὸ ὄχι—ἐγώ, καὶ δι' αὐτὸ ἀνοίγει τὴν σειρὰν τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν εἰς τὴν ὁποίαν τίθεται τὸ ὄχι—ἐγώ. Ἀλλ' ἐδῶ, εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ ἀντίστροφον τοῦ θεωρητικοῦ, ἐπειδὴ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἀντιθέσεως εἰς τὸ ἐγώ, ἐπομένως τὴν συμφωνίαν τοῦ ὄχι—ἐγώ καὶ τοῦ ἐγώ, τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι πλέον τόσον ἀπλοῦν, καὶ ἡ ἀντίστροφος ὁδὸς ἐκ τῆς μηχανικότητος εἰς τὴν ἐλευθερίαν δεικνύεται τραχεῖα δυσκόλων διαβάσεων.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐξήγησις δὲν εἶναι τόσον σαφὴς ἐπει-

δή, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἡ φύσις εἶναι μηχανική, πῶς γεννᾶται εἷς τι ὠρισμένον σμεῖον ὁ ὀργανισμός; Ἐὰν δὲ δεχθῶμεν ὅτι εἶναι μηχανική συγχρόνως καὶ ὀργανική, πῶς δύνανται νὰ συμβιβασθοῦν αἱ δύο αὗται ἀντιθέσεις;

Μεταβαίνοντες εἰς τὸ δεύτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον εἶναι: πῶς νὰ συμβιβάσωμεν τὸν ὀργανισμόν μὲ τὴν ἐλευθερίαν; εὐρίσκομεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ὁμοίως δύσκολον.

Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ νὰ θέσωμεν τὸν ὀργανισμόν ὡς διάμεσον μεταξὺ τοῦ μηχανισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, δὲν φέρει ὠφέλειάν τινά εἰς τὸν συμβιβασμόν τῶν δύο ὄρων, ἐπειδὴ τοῦτο μένει πάντοτε ἐξωτερικὸς δεσμός, μὴ παραγόμενος γενετικῶς ἐκ τῶν πρώτων ἀρχῶν.

Ἐτὸς τούτου ἡ αἰσθητὴ ὄθησις οὕτω ἀποτελεσθεῖσα θὰ παραμένῃ πάντοτε, ὅσον καὶ ἂν δύναται ἡ ἀνάκλασις νὰ γεννᾷ ἐκ ταύτης τὴν ἠθικὴν ὄθησιν, τί τὸ καθαρῶς φυσικὸν καὶ δι' αὐτὸ ἐκτὸς τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Αὕτη ἄλλως τε, εἶναι ἡ θέσις τοῦ Fichte: ὅτι ἡ φύσις θὰ νικᾶται πάντοτε ἀπὸ τῆς ἠθικῆς ἀλλὰ ποτὲ δὲν θὰ καταβάλλεται· αὕτη παραμένει ὡς αἰώνιον ὄριον τῆς ἐλευθερίας, ὡς διαρκὲς ἐμπόδιον τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας· εἶναι ἡ ἀκατάβλητος *vis inertiae* τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου.

Ὁ Fichte ἐξηγεῖ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς κατωτέρας εἰς τὴν ἀνωτέραν ἰκανότητα τῆς ἐπιθυμίας ἀλλὰ ποτὲ δὲν δέχεται ὅτι αὕτη ἡ τελευταία δύναται νὰ θριαμβεύσῃ ὀριστικῶς τῆς πρώτης.

Ἡ μετάβασις γίνεται διὰ διαφόρων φάσεων: ὁ πόθος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ καθαρὰ ὄρμη ἄνευ συνειδήσεως τοῦ ποθομένου πράγματος· διὰ τῆς ἀνακλάσεως ἐπὶ τὸν πόθον μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν, ἡ ὁποία εἶναι συνειδητὴ ὄρμη πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἀλλ' ἄνευ τῆς δυνατότητος τοῦ νὰ πραγματοποιήσωμεν τὴν κατοχὴν αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου. Ἀνακλώντες ἀκόμη ἐπὶ τὴν ἐπιθυμίαν μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν (ἤτοι εἰς τὴν ἠθικὴν) ἡ ὁποία εἶναι δυνατότης τοῦ νὰ καταστήσῃ συγκεκριμένον τὴν ἔγνοιαν—σκοπὸν ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς ταύτην.

Ἡ μετάβασις αὕτη εἶναι ἀναγκαία, λέγει ὁ Fichte· ἀναγκαιῶς ὁ ἄνθρωπος ἀνακλᾷ ἐπὶ τὴν ἐπιθυμίαν του καὶ εἰσάγει τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον· τοῦτο σημαίνει

δτι ἡ οὐσία τοῦ παντός εἶναι αὐτὴ ἡ ἐλευθερία, καὶ ἡ μετάβασις ἐκ τῆς κατωτέρας καταστάσεως εἰς τὴν ἀνωτέραν εἶναι μόνον ἐνέργεια συμφυῆς τῆς ἐλευθερίας καὶ δι' αὐτὸ εἶναι τελείως καὶ συνημμένως ἐξηγημένη.

Μόνον ὅτι θὰ παραμένῃ πάντοτε βαθμὸς εἰς τὸν ὁποῖον ἐνυπάρχει μόνον ἡ ἐπιθυμία, εἰς τὴν ὁποῖαν δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δοῦλος τῆς ὀρμῆς τοῦ καὶ τείνει μόνον εἰς τὴν εὐχαρίστησιν, ἢτοι εἰς τὴν ἀτομικὴν ἰκανοποίησιν.

Κατὰ τὸν Fichte, λοιπόν, ὑπάρχουν δύο ὀρμαί: ἡ αἰσθητή, ἡ ὁποία εἶναι πάσχειν, ἡ καθαρὰ ὀρμὴ, ἡ ὁποία εἶναι ἐνέργεια ἀνεξάρτητος παντός ὀρλου· αὕτη ἡ τελευταία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν καντιακὴν ἠθικὴν βούλησιν, ἡ ὁποία εἶναι τοιαύτη μόνον καθ' ὅσον ἀντιτίθεται εἰς τὴν αἰσθητὴν ὀρμὴν.

Ὁ Kant τῷ ὄντι ἀποφαίνεται ρητῶς ὅτι τὸ βασίλειον τῶν σκοπῶν ἐγκαθιδρύεται μόνον καθ' ὅσον ἀντιτίθεται ὀριστικῶς εἰς τὴν ἡμετέραν φύσιν. Δὲν δυνάμεθα νὰ δουλεύωμεν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Μαμμωνᾶ. Ὁ Fichte δὲν δύναται νὰ δεχθῇ τοῦτο· δὲν δύναται νὰ τὸ δεχθῇ ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία τοῦ εἶναι ἐνιστική καὶ ἡ ἀρχὴ ἐκ τῆς ὁποίας ὀρμᾶται, εἶναι ἡ πρωταρχικὴ ἐνότις ἐκ τῆς ὁποίας γεννᾶται καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπιστρέφει ἡ ἄπειρος πολλαπλότης τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως· δι' αὐτὸ ἀποφαίνεται ὅτι ἡ καθαρὰ ὀρμὴ νοουμένη ἐκτὸς τῆς φύσεως, εἶναι πρᾶγμα παράλογον· πᾶσα πραγματικὴ βούλησις εἶναι καὶ ἐμπειρική, ἐπειδὴ ἡ ἠθικότης εἶναι ἡ ἡμετέρα ἰδεατὴ οὐσία ἀλλ' εἶναι καὶ θετικὴ δύναμις· ὄχι μόνον ἀντιτίθεται εἰς τὴν αἰσθητικότητα, ἀλλ' ἐπιδρᾷ ἐπὶ ταύτην, δὲν εἶναι μόνον ἀρνητικὴ δύναμις ἀλλ' εἶναι καὶ ἐνεργοῦσα καὶ συγκεκριμένη δύναμις. Ἐδῶ εὐρίσκεται τὸ μεγαλύτερον συγκεκριμένον τοῦ ἰδανισμοῦ τοῦ Fichte ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἰδανισμόν τοῦ Kant. Ἐὰν τὸ ὄχι—ἐγὼ παράγεται γενετικῶς ὑπὸ τοῦ ἐγὼ καὶ εἶναι τεθειμένον ὡς μέσον διὰ τὴν πραγμάτων αὐτοῦ τοῦ ἐγὼ, εἶναι φυσικὸν ὅτι ἡ καθαρὰ ὀρμὴ δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ παραμείνῃ, ὅπως εἰς τὸν Kant, καθαρὰ μορφή ἀντιθέσεως εἰς τὴν φύσιν, ἀλλὰ θὰ πρέπη νὰ γίνῃ συγκεκριμένη· κατὰ ταύτην τὴν συγκεκριμενοποίησιν τῆς ἀποβάλλει τὴν ποιότητα τῆς καθαρᾶς μορφῆς ἀποκτῶσα περιεχόμενον, ἢτοι τὸ περιεχόμενον τῆς αἰσθητῆς μορφῆς.

Ἀντιστρόφως ἡ αἰσθητὴ ὀρμὴ ἀποβάλλει τὴν μορφήν τῆς

έξαρτήσεως ἕκ τινος ἑξωτερικοῦ πράγματος ἐπομένως τῆς τάσεως εἰς τὴν ἀπλὴν ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν, καὶ ἀποκτᾷ τὴν μορφήν τῆς καθαρᾶς ὀρμῆς ἢ ὁποῖα εἶναι ἢ τῆς αὐτονομίας.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχομεν τὸ συγκεκριμένον ἠθικὸν βούλεσθαι τὸ ὁποῖον δι' αὐτὸ εἶναι πάντοτέ τι τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἢ ἡμετέρα φύσις, ὄχι δι' ἐγωϊστικὴν εὐχαρίστησιν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐτόνομον, πραγματοποιοῦσα τὴν ἐλευθερίαν.

Ἐναντι τοῦ Kant τὸ βῆμα εἶναι μέγα· ἡ ἠθικὴ ἀποβάλλει ἐκείνην τὴν αὐστηρότητα καὶ ψυχρότητα ἢ ὁποῖα προκύπτει ἐκ τῆς Κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου, γίνεται ἀνθρωπίνη, περικαλύπτει καὶ διαπερᾷ πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸν ἀνθρώπινον κόσμον· ἐκ τῶν οὐρανῶν τῆς καντιακῆς ἀγιότητος κατέρχεται μέχρι τοῦ νὰ περιλάβῃ τοὺς λόγους τοῦ κόσμου τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τῶν παθῶν τὸν ὁποῖον ζῶμεν, καὶ γίνεται κόσμος ὁ ὁποῖος πραγματοποιεῖται μόνον εἰς τὸ πεδῖον τῆς αἰσθητικότητος.

Μὲ τοῦτο ὁ Fichte ἐγκαινιάζει κίνησιν, ἢ ὁποῖα ἔχει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου ἀνάπτυξιν καὶ ἢ ὁποῖα τείνει νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ ἐκ νέου τὴν ζωὴν τοῦ μερικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ. Εἶναι ἀληθές, λέγει ὁ Fichte, ὅτι τὸ ἠθικὸν βούλε-ὀφείλει νὰ εἶναι συγκεκριμένον, ἤτοι ὀφείλει νὰ πραγματοποιηθῇ εἰς τὸν πεπερασμένον κόσμον τῆς αἰσθητικότητος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἐξαντλεῖται εἰς αὐτόν· ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι μόνον μέσον τὸ ὁποῖον ὑπερβάλλεται συνεχῶς· εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀπόλυτος τάσις πρὸς τὸ ἀπόλυτον πραγματοποιεῖται μόνον ἐν τῷ σχετικῷ, ἀλλὰ παραμένει αἰωνία τάσις πρὸς τὸ ἀπόλυτον· εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ καθαρὰ ὀρμὴ ἀποκτᾷ αἰσθητὸν περιεχόμενον, ἀλλ' ἐξουσιάζει πάντοτε τοῦτο τὸ περιεχόμενον μὲ τὴν δύναμιν τῆς αὐτονόμου μορφῆς τῆς.

Ἐπομένως ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι ὀλόκληρος εἰς τινὰ ἠθικὴν πράξιν, δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὴν πράξιν· ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀδιάλειπτος σειρά ἐνεργειῶν ἢ ὁποῖα χάνεται εἰς τὸ ἄπειρον, εἶναι ὅπως λέγει ὁ Fichte ἀποστολή. Ἡ «Bestimmung des Menschen» δὲν εἶναι ἄλλο ἢ αὐτὴ ἡ ἀδιάλειπτος τάσις εἰς τὸ νὰ πραγματοποιηθῇ τι τὸ ὁποῖον διαφεύγει διαρκῶς τὴν ἡμετέραν πεπερασμένην ἀνθρωπίνην φύσιν· ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἡμετέρα καταδίκη (ἢ ὁποῖα εἶναι πάλιν καὶ τὸ ἡμέτερον μεγαλεῖον) εἶναι τὸ ὅτι ζῶμεν εἰς τὰς στιγμὰς, καὶ πᾶσα στιγμή εἶναι μὲν συγκεκριμένοποίησις ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ θείου ὑπάρχει εἰς